

חסידות

חוברת ללימוד

עצמי

פרק א' - יהדות פולין בשיא גדולתה במאה ה-16

א.ראשוני היהודים

התיישבות יהודית בפולין החלה במאה ה-10, רבים מהיהודים נמלטו מזרחה מרדיפות מסעי הצלב שהתחוללו באשכנז, כלומר במרחב הדובר גרמנית אשר כלל את גרמניה, בוהמיה שבצ'כיה, וצרפת.

מלכי פולין, אשר במקביל להתפשטות הנצרות בפולין ניסו לשלב את ארצם באירופה המרכזית, הזמינו יהודים להשתקע בפולין על מנת לקדם את כלכלתה. יהודים התקבלו בסבר פנים יפות על ידי מיישקו השני; ואחריו בימי בולסלאב השלישי אשר הוציא את זכות ליהודים, שבו נאמר כי היהודים נמצאים בחסותו ואין לפגוע בהם.

בעקבות הפיצול בפולין, לאחר מותו של בולסלב השלישי ב-1138, השתדל כל רוזן שבחצרו יהיו יהודים שיעזרו לו בעזרת קשריהם וידיעותיהם בתחומי המסחר, התעבורה והתקשורת.

ב.הכלכלה.

עם התיישבותם בפולין הסתגלו היהודים ולמדו את צרכיה הכלכליים, ואף פיתחו עבור השליטים מנגנוני מסחר ומנהל חדשים. על כך מציין ההיסטוריון ישראל ברטל, כי "במקביל לצמיחתה הדמוגרפית של האוכלוסייה היהודית בפולין, חלו גם שינויים רבי-משמעות בתחום עיסוקיה הכלכליים: אם בערי גרמניה התמחו היהודים בעסקי הון ואשראי, בפולין של המאות 14-15 הם עברו יותר לחכירה של נכסי האצילים ולמסחר ומלאכה בערים.

פולין התרחבה ופיתחה אזורים חדשים במזרח, בעיקר באזור אוקראינה. המלך עצמו מכר שטחים לאצילים ואלו היו מעוניינים בפיתוח האזורים שלהם אך לא רצו לעבוד. האצילים העבירו את ניהול האחוזות שלהם ליהודים תמורת תשלום חד פעמי. היהודים היו למעשה סוכנים של האצילים בניהול האחוזות. הם זכו בתפקידים היות והיו מוכשרים מבחינה כלכלית ומסחרית. ההסכם בין האציל ליהודי נקרא ארנדה (או חכירה). היהודי חקר את האחוזות יחד עם הפועלים האוקראינים. היהודי פיתח את האחוזות בענפים שונים כגון - חקלאות, מלאכה, תעשייה, מלונאות וכד', והוא הרוויח את התוצרת. כל הרווח היה שלו ומשום כך הוא דאג להפיק את מקסימום הרווחים מהאחוזות. הארנדה הייתה בד"כ לתקופה של שלוש שנים. הקהילה מנעה תחרות בלתי הוגנת בין יהודים בנושא הארנדה. אם יהודי אחד הציע סכום מסוים לאציל, אסור ליהודי אחר להציע סכום גבוה יותר. היהודים ניצלו היטב את קשריהם עם האצילים, כדי לפתח את עסקיהם גם מחוץ לאחוזות. לדוגמה: השתמשו בספינות של האצילים כדי להעביר סחורות ממקום למקום, וזכו לפטור ממיסים עליהם. (כמו שזכו האצילים).

ג. הביטחון.

המצב הביטחוני של היהודים היה טוב. הם לא חששו מהמון הפולני או מהאוקראינים כיון שהמלכים והאצילים הגנו עליהם. היהודים נחשבו לגורם מפתח בכלכלה הפולנים ולכן נהנו מהגנה של השלטונות.

ד. הארגון החברתי של היהודים בפולין

הקהילה היהודית המקומית

ארגון יהודי מקומי שדאג ליהודים שגרו בתחומו. סיפקו את הצרכים החברתיים, הכלכליים והדתיים. לקהילה הייתה אוטונומיה בענייני שיפוט, חינוך, מיסים והגנה עצמית. בראש הקהילה עמדו הרב והפרנס. מקור הסמכות היה הרב שנבחר לפי כישוריו התורניים. הפרנס היה כפוף לרב. שניהם נבחרו לשלוש שנים. הרב היה גם ראש בית הדין והישיבה ואחראי לכל העניינים הדתיים. הפרנס היה אחראי על העניינים המנהליים. כל הקהילה שילמה לרב משכורת, ואילו הפרנס עבד בד"כ בהתנדבות מאחר והיה עשיר. הרב והפרנס זכו לאמון חברי הקהילה כיון שפעלו לפי ההלכה והיו ישרים והוגנים.

ועד ד' ארצות

פולין הייתה מחולקת לארבעה אזוריים או גליליות. בכל אזור היה ועד אזורי של כל הקהילות באזור. הקהילות בארבעת האזוריים התאגדו ב1580 כדי לחזק את מעמדם כלפי פנים וכלפי חוץ. הוועד נקרא "וועד ד' הארצות". הוועד נתן ליהודים הרגשה של "איחוד לאומי" וקיום לאומי בגולה ז"א הרגשה של מדינה יהודית בתוך מדינת פולין.

להקמת הוועד היו סיבות פנימיות (יהודיות) וחיצוניות (פולניות) גם יחד, פרנסי קהילות היהודיים נהגו להתכנס מעת לעת עוד לפני שהוקם גוף רשמי זה על מנת לדון בעניינים הנוגעים לכל המדינה או לכל יהודי פולין, הרצון להקים את "ועד ארבע הארצות" כגוף רשמי נבע משלושה צרכים בסיסיים:

1. הצורך להעמיד מול המלכות גוף מאוחד בעת בקשת הקלות או זכויות לכל היהודים במדינה.

2. הצורך להעמיד את שלטון הקהילות בקנה מידה אחיד ולהסדיר את היחסים בין קהילות קטנות וקהילות גדולות.

3. הצורך לשמש כבית דין עליון העומד מול כל הקהילות במקרה של סכסוך בין יחיד לקהילה או בין קהילה וקהילה, במקרה כזה נוח היה שהשיפוט וההכרעה יעשו דרך גוף שלישי ונטראלי.

הסיבות החיצוניות היו שבמאה ה-16 הלך וגדל מספר היהודים בפולין, ממשלת פולין היתה צריכה לגבות מהיהודים "מס גולגולת" והיה נוח לה כאשר המס נאסף על ידי הקהל, שיטה זו פטרה את הממשלה מהצורך לגבות מס מכל יהודי ויהודי בנפרד.

פעולות הוועד ד' הארצות

1. דאג לחינוך, לישיבות, תוכניות לימודים.
2. קישר בין הקהילות – בענייני נישואין וכלכלה.
3. סידר את הנדידה של היהודים בתוך פולין.
4. תיקן תקנות כגון – "היתר עיסקא" להלוות כסף גם ליהודי.
5. פעל נגד מלשינים יהודים וגורמים פליליים.
6. ייעל גביית המיסים מכל היהודיים.
7. במקרה הצורך הגן מפני השלטונות.
8. דאג לשיפוט – ומינוי דיינים.

הוועד התכנס פעמיים בשנה כאשר היו ירידים גדולים. פעם בעיר לובלין ופעם בעיר ברצלב.

מעמד וועד ד' הארצות

בעיני היהודים – מעמדו היה מכובד מאוד. ראו אותו כמו את ה"סנהדרין בלשכת הגזית".
נתן ליהודים הרגשה של "גאולה קטנה", כי לא היו להם מוסדות לאומיים ולכן מוסד זה שימש מקור גאווה.

בעיני השלטונות – מכובד. הם תמכו בו ועודדו את קיומו. והעניקו לו חופש פעולה מפני שהוא הקל עליהם את גביית המיסים שעברו דרך הוועד וכן איפשר פיקוח יעיל על כל הקהילות ולהשתלט עליהם.

ה. ההישגים הרוחניים של יהדות פולין

הערכים המרכזיים היו תורה והלכה. הייתה חשיבות רבה מאוד ללימוד התורה וגמרא שהיו מקור ההלכה, תמיד חיפשו דרך להתחזק בדת. היו הרבה "חדרים" ושיבות שם למדו גמרא בשיטת הפלפול וההתעמקות. ת"ח זכו ליחס מועדף בחברה היהודית בפולין. הם נתמכו בכסף ע"י הקהילה כדי שיעסקו רק בלימוד. ת"ח נחשב לדמות האידיאלית. כל אדם יכול היה להגיע לדרגה גבוהה של חכם ורב כולל ממשפחות פשוטות. הלמדנות הייתה תנאי להתקדמות חברתית בקהילה, בהנהגה ובכבוד בכל מקום – בחברה ובבית כנסת.

שאלות פרק א

- 1) מה היו גורמי הדחיפה והמשיכה של היהודים אשר הגרו לפולין?
- 2) איזה שינוי חל בתעסוקת היהודים עם המעבר שלהם לפולין?
- 3) מדוע האצילים העסקו את היהודים בניהול האחוזות שלהם?
- 4) מהי ארנדה?
- 5) השלם:
האציל קבל את האחוזה מ _____ וחתם חוזה שנקרא _____
מול היהודי שנהל את האחוזה תמורת _____
היהודי העסיק באחוזה את _____
- 6) מה היו תחומי המסחר באחוזה אותם ניהל היהודי?
- 7) מה היה האינטרס של היהודי למקסם את הרווחים של האחוזה?
- 8) כיצד מנפו היהודים את הקשרים שלהם עם האצילים לטובת הגדלת הרווחים שלהם מחוץ לעסקי שבאחוזה?
- 9) מדוע היהודים נהנו מהגנה של השלטון?
- 10) הסבר מהי אוטונומיה ובאלו תחומים זכו היהודים לאוטונומיה?
- 11) מה היה תפקיד הרב בקהילה ומה היה תפקיד הפרנס? מדוע לדעתך היה צריך בשני התפקידים להנהגת הקהילה?
- 12) א) מה היו הסיבות (פנמיות וחיצוניות) להקמת "ועד 4 הארצות"
ב) מדוע הועד נקרא בשם זה?
- 13) הסבר בקצרה על כל אחד מהפעולות שהיו באחריות ועד 4 הארצות (ביחד עם המורה)
- 14) מה היו ההישגיים הרוחניים ל יהדות פולין?

פרק ב' - יהדות פולין בשברה

בשנים 1648 עד 1665 עברו על יהודי פולין שלושה גלים של פרעות הידועים בכינוי "המבול".

הסיבות לפרעות:

א. היהודים היו במעמד בין הפטיש {האציל} לסדן {האיכר}, והאיכרים הוציאו את זעמם נגד היהודים.

ב. מרד הקוזקים והתמיכה שהם קיבלו מהאצולה הפולנית ומהאיכרים.

"מרד הקוזקים הגדול" - הוא כינויה של התקוממות הקוזאקים הצמיתים בהנהגת בוגדן חמלניצקי שפרצה בשטח אוקראינה המודרנית בשנת 1648 ונמשכה לסירוגין עד למותו ב-1657.

המרד כוון נגד שלטון האיחוד הפולני-ליטאי ונועד לסלק את האצולה, את החוכרים היהודים ששירתו אותה ואת הכנסייה הקתולית רומית מאוקראינה. המורדים הצליחו להביס את צבאות האיחוד מספר פעמים וכוננו שלטון עצמי במרבית הארץ.

בתולדות עם ישראל זכור המאורע בשל מעשי הטבח שערכו המתקוממים באלפי יהודים, שנודעו כגזירות ת"ח-ת"ט.

ג. האשמת היהודים בשיתוף פעולה עם השבדים אויבי פולין:

צרה נוספת נחתה על היהודים במערב פולין, כאשר השבדים כבשו את הערים פוזן וקרקוב במערב פולין. אנשי הצבא הפולני העלילו שהיהודים כרתו ברית בסתר עם השבדים כדי להינצל. הפולנים התלהטו, ופרעו ביהודים.

פרעות ת"ח- ת"ט 1648-1649

הפרעות התחילו עם מרד של הקוזקים והאיכרים האוקראינים נגד הפולנים. הם ניסו להשתחרר מעול האציל והסוכן היהודי ששיעבד אותם באחוזות. כלומר זהו מרד על רקע לאומי וכלכלי. היה גם הבדל דתי – האוקראינים השתייכו לכנסייה אורתודוקסית- יונית ואילו הפולנים לכנסייה הקתולית.

אפשר לראות את ההבדלים בין האציל לאיכר בטבלה , וכיצד היהודי נמצא בין הפטיש לסדן.

גורם	אציל	יהודי (באמצע)	האיכר
מאבק כלכלי	משעבד	מנצל	משועבד
מאבק דתי	קתולי	יהודי	אורתודוקסי יווני
מאבק לאומי	פולני	יהודי	אוקראינים

היהודים עמדו בין שני גורמים יריבים אלה (האציל והאיכר) ולכן סבלו. האצולה הפולנית רצתה להפיק את מרב הרווחים מהשטחים ולכן היא העבירה את האיכרים קשה. מי שבא במגע עם האיכרים והוציא לפועל את החלטות האציל הפולני היה היהודי.

מכאן, השנאה ליהודים נבעה מ-2 סיבות:

1. רקע כלכלי- שיעבוד האיכרים שהיה במעמד נחות ומשועבד לבני דת ולאום שונה.
2. רקע דתי- הכנסייה הקתולית הסיתה בהתמדה את ההמונים נגד היהודים.

במרד זה נפגעו היהודים יותר מהפולנים. במקרים רבים הפולנים שיתפו פעולה עם הקוזקים נגד היהודים.

הקוזקים בראשם עמד חמלניצקי התאכזרו מאוד ליהודים.

” והרבה ק"ק אחורי הנהר ניפור הקרובים אל החלל, כגון ק"ק פריסלאב, וק"ק בארשיבוקה, וק"ק פראטון, וק"ק באריופלין, וק"ק לובען וק"ק לאחוויץ ואגפיהם, שלא יכלו לברוח, ונהרגו על קדושת השם במיתות משונות ומרות. קצתם פשטו עורם מעליהם והבשר השליכו לכלבים, וקצתם קצצו ידיהם ורגליהם והשליכום על הדרך, ועברו עליהם בקרונות ודרכום בסוסים, וקצתם פצעו בהם פצעים הרבה שלא יהיו כדי להמית והשליכום בחוץ שלא ימותו מהרה, ויפרפרו בדמיהם עד שיצאה נשמתם. והרבה קברו בחייהם. ושחטו ילדים בחיק אימותם. והרבה ילדים קרעו לקרעים כדגים, ונשים מעוברות בקעו בטנם והוציאו העובר וחבטו בפניהן. וקצתן קרעו בטניהן ושמו חתול חי בתוך הבטן והניחון כך בחיים ותפרו הבטן וקצצו בהן ידיהן שלא יוציאו החתול חי מן הבטן. ותלו הילדים בדדי אימותם, וקצת ילדים חתכו בשפוד וצלאום אצל האש והביאום אל אימותם שיאכלו מהם. ולפעמים לקחו מילדי העברים ועשו גשרים לעבור עליהם. לא הייתה מיתה משונה בעולם שלא עשו בהם... ”

–נתן נטע הנובר, יין מצולה, פרק ד

הם מכרו יהודים לקהילות יהודיות מחוץ לפולין ביוון ותורכיה. הם ניצלו את מצוות פדיון שבויים כדי להתעשר, מצד שני כך ניצלו יהודים ממוות.

תוצאות ה"מבול"

- א. מאות אלפי הרוגים, בגלל פרץ רעב ומגפות מגפות.
- ב. מאות קהילות נהרסו.
- ג. השלטון המרכזי הפולני נהרס, ולכן הביטחון התערער.
- ד. פולנים בעלי זרוע (קציני צבא, כמרים, פקידים) החלו להשתלט על היהודים ואלה היו נתונים לחסדיהם.
- ה. הרבה פליטים יהודים נדדו ממקום למקום בתוך פולין.
- ו. המהגרים בתוך פולין יצרו בעיות חדשות- חברתיות וכלכליות.
- ז. החלה נהירה של יהודים גם מחוץ לפולין, אלה סיפרו על הפרעות.
- ח. הסיפורים על הפרעות זעזעו את היהודים בתפוצות וגרמו לאמונה בביאת המשיח ולהופעת שבתאי צבי משיח השקר, וזה גרם למשבר דתי עמוק בקרב היהודים.

המצב הרוחני, כלכלי וחברתי בתקופה שקדמה לחסידות

את יהדות פולין פקד משבר במחצית השנייה של המאה ה-17. גלי הפרעות הרסו את הקהילות.

בתום הפרעות ניסו להשתקם אך ניסיונות השיקום הולידו בעיות חמורות ומשברים בכל תחומי החיים. (ראה טבלה).

א. המשבר בתחום החברתי

1. פגיעה בסמכות הקהילה. המהגרים שהיגרו בתוך פולין לקהילות שלא נפגעו, לא נשמעו להנהגת הקהילה. הקהילה לא יכלה להטיל עליהם את סמכותה ע"פ "חזקת הישוב". הייתה בעיה משני הצדדים:
 - א. ראשי הקהילה לא רצו לגרש יהודים חסרי כל.
 - ב. למהגרים לא היה מקום אחר ללכת אליו.
 המצב הזה יצר מתח חברתי. היו מהגרים עשירים אשר שילמו שוחד להנהגת הקהילה תמורת הישארותם בקהילה כאזרחים ותושבים קבועים. המהגרים העניים נשאו מקופחים במעמד נחות.
2. השתלטות תקיפים- מקורבים לשלטון, על הקהילה. בעלי ממון שהיו מקורבים לאצילים וסייעו לקהילה לשלם את המיסים ועקב כך הם תפסו את השליטה על הקהילה. הם קבעו מי יהיו המנהיגים ובעלי תפקידים שונים, אלו נתמנו בהתאם לקרבה משפחתית או לאחר ששילמו שוחד ל"תקיפים".
3. קיטוב חברתי הולך וגובר בין עשירים לעניים. במציאות החברתית באותה תקופה, אפשר להבחין במספר מעמדות בחברה היהודית:

במקום הראשון- בעלי ממון המקורבים לאצילים, אשר הצליחו להתעשר ולהתחזק מבחינה מעמדית.

במקום השני- בעלי מלאכה שהתפרנסו ממלאכתם. מצבם היה טוב, הם היו מאוגדים לפי מקצועותיהם וכך הגנו על האינטרסים שלהם.

במקום השלישי- עניים ורוכלים שהסתובבו עם סחורותיהם.

במקום הרביעי- קבצנים ומשרתים.
- היו רבנים בעלי שיעור קומה שלא מצאו פרנסה, בהתאם למעמדם, כי לא הי להם כסף לקנות את משרת הרבות, וגם מפני שלא היו מקורבים לתקיפים הם סבלו ביותר.
4. סמכות- הנהגה מושחתת וחסרת לגיטימציה. דימוי כזה היה להנהגה. בעלי תפקידים בהנהגה השיגו את תפקידם בדרכים לא מקובלות ולא חוקיות, אלא באמצעות שוחד או קשרים אישיים. משום כך נראתה ההנהגה כמושחתת והציבור לא רצה להישמע לה.
5. ועד ד' הארצות. הארגון איבד את מעמדו וסמכותו בעיני העם מפני שהעומדים בראשו לקחו שוחד ולא פעלו בצורה מוסרית. גם השלטונות לא היו מעוניינים בו יותר, היה לשלטון נוח יותר לגבות את המיסים ישירות מהקהילה.

ב. המשבר בתחום הכלכלי

1. יהודים רבים התרוששו עקב המלחמה, הפוגרומים, וגם בגלל ההגירה ממקום למקום המרוששת את המהגר.
2. הוטלו מיסים כבדים וגם היה צורך לשלם שוחד רב לשלטונות, ז"א שיהודים היו צריכים לשלם לשלטון גם מס גבוה וגם דמי חסות לשליטים מקומיים כדי שיגנו עליהם. היו גם מקרים שהקהילה גבתה מיסים בכוח מהמהגרים החדשים.
3. יהודים שהיו קרובים לאצילים החלו להתעשר. אלו יהודים שניהלו את האחוזות של האצילים ולכן התעשרו, וגם תפסו מעמד חזק בקהילה וקיבלו שוחד מכל מי שביקש תפקיד בקהילה. מנהיגים אלו ניצלו עניים והתעשרו.
4. תחרות פרועה בנושא "הארנדה". הייתה תחרות בין יהודים שהציעו סכום כסף גבוה יותר לאציל עבור החכירה. לפני ה"מבול" דבר זה היה אסור. עתה, הקהילה לא מנעה תופעה זו ויהודים ניצלו מצב זה לתועלתם האישית.

ג. המשבר בתחום הרוחני- הדתי

1. הגירת רבנים אל מחוץ לפולין- יהדות פולין התרוקנה מרבנים בעלי יכולת לתרום לקהילה מבחינה דתית.
2. יהירות ההנהגה הדתית כלפי העם- החל פרוד בין ת"ח להמון העם. המנהיגים הרוחניים שקנו את משרותיהם בשוחד, פגעו בערכים היהודים, זלזלו בהלכה, לא קיימו מצוות גמילות חסידים, ולא דאגו להפיץ את התורה בקרב שכבות העם. לעניים לא היה כסף ולכן לא יכלו לשלוח את בניהם ללמוד תורה. כתוצאה מכך, המון העם זלזל והתייחס בבוז לתלמידי חכמים.
3. החלשות מעמד ההלכה- רבים מבין ראשי הקהילה והרבנים קיבלו את משרתם באמצעות כסף או קשרים עם "תקיפים" יהודים או שלטונות פולין. הרבנים נתנו הצדקה לפעולתם השליליות ע"פ ההלכה. ז"א שהם עשו שימוש לרעה בהלכה. בעקבות תהליך זה נחלש תוקפה של ההלכה בעני ההמון. משום כך ירד גם כמובן מעמד הרבנים, לימוד התורה, וגם הישיבות. הקהילות הפסיקו לממן את הישיבות וזה הביא לסגירת ישיבות רבות.
4. משבר משיחי- הייתה צפייה למשיח בעקבות אסונות "המבול". צפייה זו אפשרה עלייתו של שבתאי צבי – משיח השקר. {על נושא זה נלמד בפרק ג'}.

שאלות פרק ב

- 1) באלו תחומים עמודו היהודים בין הפטיש לסדן , בין האציל לאיכר? פרט.
- 2) כיצד ניצלו הקוזקים את מצוות התורה על מנת להתעשר?
- 3) לאן היגרו היהודים בעקבות המבול?
- 4) כיצד הושפעו היהודים מתוצאות המלחמה בין השבדים לפולין?
- 5) מדוע לדעתך, ההגירה בתוך פולין גרמה ליצירת בעיות חברתיות וכלכליות?
- 6) מה לדעתך הקשר בין הפרעות בפולין כנגד היהודים לבין האמונה של היהודים בביאת המשיח?
- 7) מה היו תוצאות המבול?
- 8) כיצד פגעה ההגירה של יהודים בתוך פולין לפגיעה בסמכות הקהילה? ומדוע הקהילה לא יכלה לפועל לעצירת הפגיעה בסמכותה?
- 9) כיצד השפיעה השתלטות התקיפים (המקורבים לאצולה) על הקהילה?
- 10) (אלו מעמדות נוצרו בקהילה היהודית לאחר מאורעות ת"ח-ת"ט?
- 11) מדוע התפתחה הנהגה מושחתת בקהילה היהודית בפולין שלאחר מאורעות ת"ח-ת"ט?
- 12) כיצד השתנה מעמד "ועד 4 הארצות" לאחר מאורעות ת"ח-ת"ט ומדוע?
- 13) אלו מסים נאלצו היהודים לשלם לאחר מאורעות ת"ח-ת"ט?
- 14) הוכח שמאורעות ת"ח ות"ט פגעו ביחסי הערבות הדדית שהיו בקהילה היהודית לפני פרוץ המאורעות. פרט.
- 15) מדוע לאחר מאורעות ת"ח-ת"ט, הקהילה איבדה את האימון ברבנים?

פרק ג' - המשבר הרוחני של יהדות פולין בעת צמיחת החסידות

היו מקובלים שחישבו את שנת 1648 כשנת ביאת המשיח, אבל שנה זו הביאה אסון-פרעות ת"ח ות"ט. אולם דווקא האסון חיזק את התקווה המשיחית.

שבתאי צבי

נולד באיזמיר שבתורכיה ב-1626, ביום תשעה באב, ע"פ האגדה הוא היום בו יולד המשיח. למד תורה וקבלה והתפרסם כחכם ובעל סגולות.

ב-1648 גילה לחבריו שהוא עתיד להיות המשיח. הוא החל לנהוג בצורה בלתי מקובלת ואף לעבור על כמה מצוות. התנהגותו עוררה את זעם יהודי העיר ולכן הוא נאלץ לעזוב את המקום. שבתאי צבי החל לנדוד והגיע לישראל. הוא נפגש עם נתן העזתי שהצטיין בלימוד תורה ושניהם התיידדו.

ב-1665 שניהם החלו להודיע כי שבתאי צבי הוא המשיח, ונתן העזתי הוא "נביאו". יהודים רבים בארץ ובתפוצות שמחו והתלהבו מהבשורה. היו כאלה שלא האמינו אך הם פחדו שהמאמינים יפגעו בהם ולכן שתקו.

'אחינו בית ישראל: ידוע להוי לכו [=יהיה ידוע לכם] שנולד משיחנו בקהילת קודש סמירנה! [=איזמיר] נקרא בשמו 'שבתי צבי', אשר במהרה תגלה מלכותו, ויקח כתר מלכות מראש מלך ישמעאל וישים על ראשו, והמלך ילך אחריו כעבד כנעני כי לו המלוכה. [...] ובבוא משיחנו ומשה רבנו עם כל היהודים לירושלים, אז ירים ה' א-להינו את בית המקדש מן השמים, בנוי בזהב ואבנים טובות המאירים כל קרתא דירושלים. ומיד יקריב משיחנו קרבנות לה', ואחר זה תהיה תחיית המתים בכל העולם, [...] עין בעין יראו בשוב ה' את שיבת ציון. וכתבתי לכם תכף הדבר, למען תדעו כי במהרה תזכו לגאולה!'

האיגרת ששלח נתן העזתי למצרים בתחילת שנת תכ"ו 1665

בשורת השבתאות פשטה בקהילות היהודים כאש להבה: בפרק זמן קצר ביותר הצליחה התנועה לסחוף המוני יהודים במרחבי התפוצות - מקהיר שבמצרים עד המבורג שבגרמניה, מסלוניקי עד אמסטרדם, מפולין עד תימן ומאיטליה עד פרס.

שבתאי צבי ניחן מצעירותו בחן רב ובכריזמה, שסייעו לו לרכוש חברים ומעריצים. ובתוך כחצי שנה - בחודש סיוון תכ"ה – 1665, התקבל שבתאי צבי כמשיח, והעניק להמוני היהודים את האמונה שהנה קם לו גואל, נביא אלוהים.

מעריציו הרבים האמינו שהגאולה קרובה, והם ישתחררו בקרוב משליטת העמים ויוכלו לחדש את מלכות ישראל: ביטוי סמלי לתחושות אלו הייתה הברכה המיוחדת שהנהיגו לומר מדי שבת בבתי הכנסת לכבודו של המלך המשיח: "הכורת ברית לדוד עבדו לכוון את כסא מלכותו עד עולם – הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה למעלה לאדונו מלכנו הרב הקדוש... הוא שבתאי צבי משיח אלוהי יעקב ירום הודו ותינשא מלכותו... קרנו תרום ונזר אלוהיו על ראשו... כל גויים יאשרוהו." נתן העזתי, מבשרו של שבתאי צבי ומפיץ תורתו, נהג לשלוח הוראות לקהילות קרובות ורחוקות, והוראות אלו נתקבלו על ידי המוני העם ללא הרהור או ערעור; המתנגדים היו מעטים ולא העזו להשמיע את קולם. בכל הקהילות החלה חזרה בתשובה. רבים עזבו את עסקיהם והתחילו ללמוד תורה, להסתגף, לצום ולהתכונן לבואו של המשיח ולגאולה. אנשים החלו לטעון שזכו לגילוי נבואי ובו הם נתבשרו ששבתאי צבי הוא המשיח. רבנים לא הזהירו מפני השבתאות כדי שהתנגדותם לא תחליש את תנועת החזרה בתשובה.

הסברים להצלחה של שבתאי צבי למשוך אחריו המונים?

- א. פרעות וצרות רבות (גזרות ת"ח- ת"ט, גרוש ספרד) נתפסו כ"חבלי משיח".
- ב. חישוב קצין שנעשו לשנים אלה.
- ג. שבתאי צבי היה כריזמטי (הלהיב וסחף את המונים).
- ד. רבנים לא הזהירו מפניו כי ראו בחיוב את החזרה בתשובה.

גם בפולין האמינו בשבתאי צבי והחלה חזרה בתשובה והכנה לקראת המשיח. הדבר חיזק את בטחון היהודים אך עורר את זעם הנוצרים עליהם ולכן הם טבחו ביהודים.

שבתאי צבי חזר לתורכיה והתקבל בכבוד מלכים ע"י היהודים, אך הדבר עורר את חששם של העותמנים שהוא רוצה להיות "מלך היהודים" ולמרוד בהם. הוא נתפס ונידון למאסר. הוא הצליח לשחד את השומרים ומקום מאסרו היה דומה לארמון מלכים ולא לבית כלא.

המוני יהודים מכל הארצות, כולל פולין, עלו לרגל לכלא לקבל את המשיח.

ב- 1666 שבתאי צבי המיר את דתו לאחר שהסולטאן התורכי איים עליו בעונש מוות אך המשיך לטעון שהוא המשיח. ב-1676 נפטר.

היהודים היו המומים ומאוכזבים בעקבות התאסלמותו ומותו, הם ציפו ששבתאי צבי יובילם לישראל ויכניע את הסולטאן התורכי ויתגלה כגואל ומשיח.

תוצאות של האכזבה מתנועת השבתאות?

- א. יהודים רבים הוכו בהלם והאכזבה הייתה עמוקה.
- ב. רבנים רצו להפחית את לימודי הקבלה והעיסוק הרב בנושא ביאת המשיח.
- ג. האמונה הדתית והתקווה המשיחית נפגעו.
- ד. היכולת לסבול את הגולה נפגמה. עד עתה היהודים בגולה האמינו שיש תקווה בעתיד כאשר יבוא המשיח, אולם לאחר שנתברר שהמשיח אכזב, הייתה הרגשה שהגלות תימשך לעד.
- ה. מאמיניו של ש.צ טענו שהוא התאסלם כדי להכות מבפנים את כוחות הטומאה ולהביא את הגאולה.
- ו. מאמיניו של ש.צ המשיכו לטעון שעם ישראל נמצא בתהליך משיחי כי לא יתכן שעם שלם יטעה.

כיצד הגיבה יהדות פולין על מצבה החברתי והרוחני?

- "המבול" והאכזבה משבתאי צבי גרמו למשבר דתי משיחי וחברתי כלכלי קשה בפולין. הנהגת הקהילה איבדה מסמכותה וכוחה, והיה מתח בין חברי הקהילה. גם התקווה המשיחית נפגמה.
- המשבר הוליד פתרונות שונים של יחידים ושל קבוצות. היו כאלה שהמשיכו את דרכו של ש.צ והיו כאלה שרדפו את תומכיו, היו כאלה שהטיפו לאחרים לקיים מצוות והיו כאלה שחיפשו פתרונות לעצמם בלבד.

הקבוצות שהתפתחו בפולין ורעיונותיהם

א. המוכיחים בשער- עברו מקהילה לקהילה ועוררו את השומעים לחזור בתשובה כדי לקרב את הגאולה. הם ראו קשר בין קיום מצוות לבין הגאולה. הם מתחו ביקורת על העשירים וההנהגה אשר מתעלמים מהמוני היהודים. התנהגות שלילית שלהם גורמת לעיכוב הגאולה. המוכיחים האלה לא התקבלו באהדה בדרך כלל.

ב. הסגפן הבודד- היו כאלה שהאמינו שבכוחם לקרב את הגאולה ע"י סיגוף ופרישה מן הציבור והעמקת הלימוד בתורת הסוד. היו כאלה שלא אכלו ולא שתו ולבשו שק במשך ימים רבים.

ג. הפרנקיסטים- אלה יהודים שהיו שייכים לכת הקיצונית בראשותו של יעקב פרנק. הם האמינו שהמשיח בא ושבתאי צבי לא מת. יעקב פרנק הבטיח למאמיניו כל טוב חומרי ורוחני. לדעתו הגאולה תתקיים בפולין ולא בישראל. פולין היא נחלת ה' ולעתיד לבוא האבות ישובו לפולין. הוא הבטיח כיבוש והתנחלות בפולין וגם שיפור במצב הכלכלי. לדעת יעקב פרנק, צריך לבטל את כל מצוות התורה וההלכה וקבע חוקים חדשים למאמיניו ודרש מהם שיעריצו אותו. בשלב מסוים הוא דרש ממאמיניו להתנצר "כדי להתקיף את הנצרות מבפנים". הרבנים ראו בחיוב את התנצרותם כי כך הם יצאו מן היהדות ולא יסיתו יהודים לעבירות ולא ישפיעו יותר על היהודים.

ד. חבורות חסידיים- קבוצות שרצו לקרב את בוא המשיח ע"י תפילה ולימוד בדבקות.

1. הקלויז בברודי- תלמידי חכמים שלמדו כל השבוע ביחד, ורק בשבת חזרו לביתם.

2. חבורות מקובלים- אנשים ממעמדות שונים שלמדו יחדיו קבלה במטרה לקרב את הגאולה. לדעתם תיקון היהודים בפולין (תיקון אישי של כל אחד), יביא לתיקון כל העולם. הם חשבו שאפשר לזרז את הגאולה גם ע"י דבקות מתמדת בבורא וגם בפעולות רגילות כגון אכילה ושתייה. כאשר אוכלים אפשר להתרכז ולכוון כוונות מיוחדות ובזה להתקרב לבורא. כך ייעלם הרוע- (הקליפות הרעות) מניצוצות הקודש.

3. חבורות עולים לא"- יהודים שעלו לא"י במטרה לקרב את הגאולה. אחת העליות המפורסמות היא של ר' יהודה החסיד ב-1700 עם 31 משפחות.

מגמת הפעילות	מוכיחים בשער	סגפנים בודדים	הקלויז בברודי	חבורת עולים לא"י	חבורת מקובלים
מגמת הפעילות	להחזיר את העם בתשובה ראו קשר בין החזרה בתשובה לגאולה בהווה.	להביא את הגאולה בהווה. תיקון הפרט יביא לתיקון הכלל.	לרז את הגאולה ע"י לימוד תורה.	לקדם את הגאולה ע"י עליה לא"י. לחדש את הנבואה בא"י, לקבל השראת שכינה בא"י.	1. להביא לתיקון העולם. 2. תיקון אישי כאמצעי להחיש את הגאולה
מאפייני הפעילות	הוכיחו את הציבור על חטאיו וקראו לו לדקדק ולהדר במצוות התורה. החזרה בתשובה.	עשייה אישית של בודדים סגפנות ופרישות מהציבור, היו סוגים שונים של סגפנים אין אחידות בפעילותם.	לימוד תורה בקבוצות, קיום מצוות בדקדקנות עם כוונות מיסטיות הלכה+ קבלה.	עלייה לא"י של יחידים וקבוצות, הקבוצה הגדולה והמפורסמת בהם הייתה של תלמידי ר' יהודה החסיד. (עלתה לא"י ב – 1700 . היו קבוצות שונות בעלי מגמות שונות כאלה שעסקו בקבלה או שניהלו אורח חיים סגפני.	התארגנו בחבורות ללימוד קבלה וספרי מוסר. קיום מצוות לפי קבלת האר"י.
התייחסות לבעיות חברה	חלק שילבו תוכחה חברתית בתוכחה דתית וראו בהתנהגות ההנהגה מחסום בפני הגאולה. לא הציעו דרך לארגון מחדש של החברה.	אין התייחסות חברתית כי הסגפן פועל לתיקונו האישי	זוהי חבורה סגורה העוסקת בלימוד תורה ולכן אין התייחסות לבעיות החברה	אין.	אין.
גישתם להלכה	עבור רוב המוכיחים, חוץ מהשבתאים ההלכה היא ערך מרכזי. דרשו להדר ולדקדק במצוות, ההלכה מהווה אמצעי להשגת הגאולה ולביאת המשיח.	הסגפנים השבתאים שביניהם, לא ראו בקיום ההלכה דרך להגיע לגאולה והתמקדו בתורת הסוד. כמו השיל צורף שלמד "זוהר"	ההלכה ערך מרכזי עבור רוב חברי הקלויז שעסקו בלימוד תורה ובמצוות. והמקובלים שבתוכם עסקו בקבלה.	השבתאים שביניהם דחו את ההלכה והתורה הן כערכים מרכזיים והן כדרך להבאת הגאולה.	א. העדפת הקבלה על ההלכה. ההלכה קיבלה משמעות מיסטית. ב. דקדוק במצוות כדי להשיג מטרות קבליות, וכך לקרב את הגאולה.

החבורה של ר' ישראל בן אליעזר הבעל שם טוב 1698 - 1760

רבי ישראל בעל שם טוב (1700 - 1760 בערך), הנודע בכינויו הבעש"ט (=הבעל שם טוב), היה מייסד תנועת החסידות.

הבעש"ט נולד באוקראינה למשפחה פשוטה וענייה והתייתם בגיל צעיר מהוריו. כשהיה אדם מבוגר עבר להתבודד בהרים, ולאחר מכן הפך לבעל שם טוב, כלומר - למרפא עממי. הבעל שם טוב הפיץ את תורתו בשיחות עם מקורביו ותלמידיו, ולא השאיר דברים בכתב.

הבעש"ט היה לימים דגם למנהיג חדש מסוגו - "דמות ה'צדיק' החסידי", שלח ועיקרי תורתו היו ליסודותיה של תנועת החסידות. "אחד התחומים שבהם פעל הבעש"ט היה דאגה ועזרה לכלל ישראל, הן במישור המוסרי-הדתי והן במישור הארצי. פעילות זו הייתה מעוגנת בתודעה של שליחות, ונסתייעה אף היא בכוחותיו היוצאים דופן של הבעש"ט. "שלח

במהלך שנות ה-20 לחייו התבודד בהרי הקרפטים במשך כמה שנים. שנים אלו נחשבות לתקופת הכנה לתפקידיו העתידיים, ואחריהן התחיל להתפרסם ברבים כ"בעל שם". בשנת 1740 (בערך) עבר לעיירה מז'יבוז' שבאוקראינה, ובה חי ופעל עד יום מותו. לפי המסורת החסידית התכוון הבעש"ט לעלות לארץ ישראל ואף החל במסע, אך מסיבות לא ידועות הפסיק את מסעו וחזר לביתו.

ייחודו של הבעש"ט

בראשית דרכו עסק הבעל שם טוב בריפוי מחלות גוף ונפש באמצעות שיטות ריפוי עממיות ומקובלות (כגון צמחי מרפא או הקזת דם) ובעזרת קמעות וסגולות. אך שלא כמו בעלי השם האחרים - ניחן הבעל שם טוב בכוחות נפש יוצאי דופן, מעין כוחות נבואיים, לצד "ודאות פנימית" שכל אלו הוענקו לו "כמי שנועד לפעול למען כלל ישראל".

בתחילת המאה ה-18, ובעקבות המשיחיות השבתאית, היו תופעות נפוצות של סגפנות והתבודדות, שעמדו בניגוד לתפיסתו של הבעש"ט את עצמו ואת תפקידו בעולם

הבעל שם טוב פעל למען כלל הציבור, גם במישור הארצי-החברתי, ופעילות זו התאפיינה ב"רגישות מיוחדת למצוקותיהם של היסודות החלשים בחברה". הבעש"ט לא הפיץ את תורתו בעצמו ולא הביא אותה לידיעת הציבור. הוא שיתף אך ורק את החוג המצומצם של מקורביו ותלמידיו, ואלה הפיצו את הדברים בשמו והביאו לפרסומו ברבים. שלח

הבעש"ט - מייסד החסידות

ייסוד תנועת החסידות (או כל תנועה) לא עלה כלל על דעתו של הבעש"ט, והיא צמחה רק כ- 20 שנה אחרי מותו. הבעל שם טוב פיתח וגיבש דרך חדשה בעבודת ה', ובכוח אישיותו וסמכותו הצליח להנחיל את דרכו לקבוצה מצומצמת של תלמידים שנעשתה מחבורה לתנועה, והבעל שם טוב היה מייסדה.

קבוצה זו של תלמידים, חברים ומקורבים לא הייתה חבורה במובן המקובל: הם התגוררו במקומות שונים, רחוקים זה מזה, ולא כולם היו בעת ובעונה אחת בסביבתו של הבעש"ט. היו בהם למדנים ותלמידי חכמים והיו אנשים "חסרי תורה", היו אנשים בעלי מעמד חברתי מכובד והיו פשוטי עם. אחדים מהם היו "מגידי" - מטיפים.

המשותף לכולם הייתה הערצת אישיותו ותורתו של הבעל שם טוב: הם העריצו את יכולותיו וכוחותיו היוצאים הדופן, את דרכו הייחודית בעבודת ה' ואת חוויותיו הרוחניות, שמקצתם היו עדים להן. חבורה זו מילאה תפקיד מכריע בעיצוב דמותו של הבעל שם טוב כמופת של מנהיג חסידי: אלו מבני החבורה שהיו למנהיגים של קבוצות חסידים העמידו במוקד פעילותם את אישיותו של הבעש"ט ואת תורתו. וכך הייתה חבורתו של הבעש"ט לגרעין שממנו צמחה והתפתחה תנועת החסידות בישראל. הבעש"ט נודע לא רק כבעל שם, אלא גם כמפיץ דרך חדשה לעבודת ה'.

בתחילה הוא הפיץ תורתו בקרב חכמים בלבד, ובמשך הזמן הפך למנהיג של קבוצות חסידים רבות. הוא ראה מחויבות לפעול בתוך הקהילה ובקרבה לאדם הפשוט. הוא העריך מאוד את האדם הלא למדן אשר עובד את ה' בכנות ובלהט, ובזה ראה הבעש"ט דמיון בינו לבין האדם הפשוט העובד את ה'.

כאמור, בהתחלה היו רעיונות הבעש"ט רק נחלתם של משכילים – חכמים אליטיסטים, אך במשך הזמן התפשטו הרעיונות גם בקרב ההמונים. כל מי שהשתייך לתנועה של הבעש"ט קיבל את הכינוי "חסיד". ביטוי זה משמעותו עד אז היה אדם שמקדיש את חייו לעבודת ה' בצורה אינטנסיבית ומיוחדת.

שאלות פרק ג'

- (1 א) כיצד תרמו פרעות ת"ח-ת"ט להעצמת התחושה של "ביאת משיח"?
(ב) מהו התאריך שחשבו מחשבי הקצין לביאת המשיח?
- (2 א) מדוע נאלץ שבתאי צבי לעזוב את ירושלים?
(ב) מדוע לדעת נתן העזתי יש באפשרותו להכריז על שבתאי צבי כמשיח?
- (3 א) מדוע המתנגדים לרעיון המשיחיות של שבתאי צבי שתקו?
(ב) צפה בסרטון וענה: מדוע הרבנים לא יצאו נגד רעיון המשיחיות של שבאי צבי?

- (4 אלו תחושות של שינוי במעמד היהודים נול הגויים מתגלות בתפילה המיוחדת שהנהיגו לומר מדי שבת בבתי הכנסת לכבודו של המלך המשיח?
- (5 מה היו הגורמים שסייעו לשבתאי צבי להתקבל כמשיח?
- (6 א) מדוע העות'מאנים אסרו את שבתאי צבי?
(ב) כיצד הוכח ששבתאי צבי הוא לא המשיח?
- (7 א) מה היו תוצאות האכזבה מתנועת השבתאות?
(ב) כיצד השפיעה מותו של שבתאי צבי על יהדות פולין?
- (8 א) אלו חבורות קמו בפולין בעקבות האכזבה מתנועת השבתאות?
(ב) ערוך השוואה (לא בטבלה) בין החבורות השונות שקמו בפולין.
- (9 א) במה התפרסם הבעל שם טוב בתחילת דרכו?
(ב) מה היה יחסו של הבעלש"ט לסגפניים ולמתבודדים?
(ג) כיצד התפרסה תורתו של הבעל שם טוב?
(ד) הבעל שם טוב נחשב למייסד תנועת החיסדות, האם הוא זכה לראות את תנועת החסידות קמה? צטט את המשפט המוכיח את טענתך.
(ה) מיהו החסיד?
(ו) כיצד גרמה האכזבה מתנועת המשיחיות של שבתאי צבי להיווצרות חבורת הבעל שם טוב?

פרק ד' - הבשורה הדתית של החסידות

מלוא כל הארץ כבודו-

נוכחות האל בבריאה:

מקורו של רעיון זה הוא:

- א. מהתנ"ך- "מלוא כל הארץ כבודו"
- ב. מהקבלה- "לית אתר פנוי מיניה"

האלוקות נמצאת בכל דבר בטבע "לית אתר פנוי מיניה" לפעמים קל ולפעמים קשה לראות את האלוקות בטבע. האדם צריך לדעת שאין דבר מבדיל בינו ובין האלוקות כי ה' נמצא בכל עצם בטבע וזה מקרב את האדם לדבקות. בלא השכינה לא היה לנו כוח להזיז שום איבר, ז"א שבלי האלוקות גוף האדם לא היה מתקיים. הגוף פועל בזכות הנשמה, ה' מחיה את הכול. אין שום מחיצה בין ה' לאדם. האדם צריך רק להתאמץ קצת ולא להסתפק בהנאות החומריות בעולם. גם הקבלה טוענת שהאלוקות נמצאת במציאות. לפי הקבלה פזורים בעולם ניצוצות, קדושה אלוקיים. ניצוצות אלו חבויים בתוך העולם החומרי והם נותנים לו את כוח המחיה. במה שונה החסידות מהקבלה בעניין הניצוצות? הקבלה שואפת להעלות את הניצוצות למקור שלהם למעלה. החסידות שואפת רק לגלות את הניצוץ האלוקי ולהדבק בו. לפי הקבלה והחסידות לה' יש 10 מידות (ספירות) (כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה וכו') לפי דרגות חשיבות. גם הקבלה וגם החסידות מדברות על "נוכחות האל בבריאה", אם כך מה ההבדל ביניהן בעניין הספירות?

הקבלה מדברת על שאיפה לעלות בסולם הספירות. החסידות מדברת על גילוי הספירות בלי להתקדם הלאה.

העולם הוא אלוקי והאדם צריך לגלות את האלוקות הזו. כיצד יוכל האדם לגלות? באמצעות ה"דבקות".

לפי שתי הגישות האלו האלוקות נמצאת בכל דבר בטבע והיא נותנת להם את מקור החיים. לפי החסידות זה נקרא "חיות אלוקית"- האלוקות נותנת חיים לכל עצם בטבע.

נוכחות האל בבריאה- השוואה בין תפיסת הקבלה לחסידות

תפיסת החסידות בנוגע לזה שאלוקים נמצא בכל מקום בעולם ואין מקום פנוי ממנו, מושתת על הקבלה.

הקבלה קבעה שכל התופעות בעולם נובעות מהתפשטות האלוקים בעולם. לעומת החסידות, הקבלה אמרה שהאלוקים מתגלה בעולם ב"סולם", יש דברים יותר קדושים ויש דברים יותר גשמיים וארציים. החסידות טענה שכל תופעה גשמית היא משהו אלוקי, בלי שום סולם. לכן הקבלה שאפה לעלות מעלה מעלה בסולם ואילו החסידות טענה 'שהאלוקים נמצא גם בדברים הקטנים'- ולא פסלה אותם. החסידות טענה שהעולם הוא אלוקי, לכן יש לגלות את האלוקים בעולם ולחשוף אותו.

משל רבי צבי מזידיטשוב : פעם אחת הוצרכו בני מדינה אחת לבחור להם מלך, והנה נשמע להם קול ממרחקים ששם במדינה רחוקה מאד יש שם אדם אחד נפלא ונעלה, בנוי ובקומה ובחכמה, יפה עיניים וטוב רואי, קווצותיו תלתלים, עד שהוא מושלם מאד בכל המעלות ואין כמוהו ראוי למלוכה זולתו, אך לפי גודל המרחק שבינם לבינו לא היה אפשר להם כלל להשיג פרטי מעלותיו כל מעלה מעלה שיש לו מה הוא, ולמרות ששמעו בכלליות שהוא מצוין במעלות נפלאות ורבים לא ידעו ולא הבינו שורש דבר.

עד אשר בא לפניהם איש אחד שהיה שם במקום ההוא וראהו בעיניו וזה הי' יכול לתאר בפניהם כל פרט ופרט בפני עצמו, ולכן נכנסו דבריו בלבבות קצת בני אדם שהיו מבינים דבריו אבל מרבית העם שאינם ביכולת להבין הכל ע"פ שמועה בלבדה, לא יכלו להבין הדבר עדיין, עד אשר הפליא חכם אחד לעשות להביאו ולהציגו לעין כל ולהראותו לפני כל הרוצה לראותו ולהסתכל בו, ועי"ז נהרו אליו רבים, וכן שלמים ודבקה נפשם באהבתו ושמו כתר מלכות בראשו, כי ראו מעצמם והבינו בשכלם כי רק אליו ואתה המלוכה.

והנמשל מובן כי רשב"י וחבריו היו הראשונים אשר פרסמו וגילו בספר הזוהר הקדוש ובפרט בשני האידרות קדושות מעט מסודות התורה, והעלימו דבריהם מאד, עד אשר נתגלה רבינו האר"י ז"ל, אשר בא לפרסם ולספר את אשר העלימו רשב"י וחבריו, אך כל דבריו הקדושים של האר"י ז"ל הם בעיני האורות העליונים ובעולמות עליונים, דברים עמוקים אשר אינם מובנים לכל אחד, כי כל דבריו הם בשמים למעלה למעלה וברוחניות העיניים.

עד אשר קם הבעל שם טוב, והוא גילה את האלוקות גם בעולם השפל התחתון הזה, בכל פרט ופרט, ובפרט באדם התחתון, שאין בו שום דבר, לא שום אבר ולא שום תנועה מה שלא יה' לבוש לכח אלוקי הטמיר וגנוז בו, וכן בכל הדברים הנמצאים בעולם ולית אתר פנוי מיניה

רעיון הדבקות בה':

מהי דבקות בה'? התקשרות קרובה ואינטימית ביותר אל האל.

מהמקור: "לאהבה את ה'...ולדבקה בו".

פרוש הרמב"ן: אדם צריך לחשוב על ה' בכל מעשה, בפעולות רוחניות וגם בפעולות גשמיות.

החסידות אימצה רעיון זה שיש לעבוד את ה' ולהדבק בו לא רק בפעולות תפילה ולימוד תורה אלא גם באכילה ופרנסה- בעבודה. זה היה החידוש של החסידות- החסידות נתנה תוכן דתי לפעולות ניטרליות שלא היה בהן קדושה. אדם צריך לדבוק בה' בכל המעשים שהוא עושה, גם הגשמיים.

אילו שינויים האדם צריך לחולל באישיותו כדי להגיע לדבקות ?

1. להיות ענו ושפל:

לבטל את החשיבה העצמית ולהסיר את הגאווה אשר מפריעה לדבקות . לבטל את "האני".

המקורות לרעיון זה:

א. "אנכי עומד בין ה' וביניכם" (ספר דברים) - האדם "האנוכי", המחשיב עצמו, עושה מסך בינו ובין ה'.

ב. "והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד הי" (מל"ב ג', ט"ו)- נגן - כלי נגינה. אם המנגן ירגיש עצמו שהוא כמו כלי הנגינה אשר אין לו שום הרגשה והתפארות מהקולות שהוא מוציא, אז תהיה עליו יד ה'.

2. גילוי האלוקי בעצמו.

אם אדם יבטל את עצמו ואת כל הישגיו והוא יתבונן מסביבו, הוא יגלה שהוא "חלק אלוה ממעל ממש", אז דבקותו תהיה מושלמת.

רק כאשר האדם מכיר שביסודו הוא אלוקי, או הוא יכול לדבוק באל בצורה שלמה.

הכול שווה אצלו "וכן בכל מאכלות" כאשר אדם אוכל הוא צריך להתרכז בפנימיות שלו ולחשוב שהוא אוכל בשביל לעבוד את ה' ואז גם הוא מתרחק מן החטא.

האמצעים להגיע להדבקות

1. בתחום הקודש - תפילה, מצוות ולימוד תורה.
2. בגשמיות.
- 3, ביצר הרע.
4. בשמחה.

עבודת ה' בתחום הקודש:

לפי החסידות עבודת ה' בדרך המסורתית (תפילה, לימוד, מצוות) היא אמצעי להגיע לדבקות ולא רק ערך בפני עצמו.

א. דבקות על ידי תפילה:

כמו הקבלה, החסידות מאמינה שיש משמעות לכל אות והצורה שלה. לכן כאשר האדם מתפלל עליו להתרכז, ולגלות את החלק האלוקי מאחורי האותיות למשל "הא-ל הגדול הגיבור והנורא" - יחשוב האדם על ספירות הגבורה והיראה.

ב. דבקות על ידי לימוד תורה

"שעיקר עסק התורה הוא שידבק את עצמו אל פנימיות רוחנית, אור ... שבתוך אותיות התורה שהוא נקרא לימוד לשמה".
לימוד לשמה - לימוד לשם גילוי האלוקי להגיע לדבקות.

ג. דבקות על ידי מצוות מעטרות.

גם המצוות הן תכלית להגיע לדבקות ולא ערך בפני עצמו. כאשר אדם מקיים את המצווה עליו להיות מודע - מהי התכלית האלוקית מאחורי המצווה, לעשות רצון ה' כדי להדבק בו.

מה שינתה החסידות בתחום הקודש בהשוואה לגישה המסורתית המקובלת?

1. **תפילה** - בגישה המסורתית התפילה נועדה להלל, להודות ולבקש בקשות מה'. בחסידות המטרה למצוא את האלוקי מאחורי האותיות ולהגיע לדבקות.
2. **לימוד תורה** - לפי הגישה המסורתית, לימוד "תורה לשמה" ולדעת את ההלכה. לפי החסידות - גילוי האלוקי באותיות התורה לשם דבקות.
3. **קיום מצוות** - לפי הגישה המסורתית למלא רצון ה' – ז"א שיש למצווה ערך בפני עצמה. בחסידות - לגלות את האלוקי שבמצווה וע"י כך להגיע לדבקות.

שאלה: כיצד האדם הפשוט יכול להגיע לדבקות בה' בתחום הקודש, והרי אין לו יכולת להגיע לדרגה רוחנית גבוהה?

תשובה: "רחמנא ליבא בעיי"- ה' מבקש את הלב. כל אדם וגם הפשוט יכול להגיע ולהדבק אל ה' אם כוונתו אמיתית, גם בלי שיידע את משמעות התפילה או פרוש המילים.

עבודת ה' בגשמיות:

"השם יתברך רוצה שיעבדו אותו בכל האופנים". החסידות אומרת שגם בעניינים שאין בהם חטא או מצווה (תחום ניטראלי) אפשר לעבוד את ה'.

"בכל דרכים דעהו", "לית אתר פנוי מיניה". האדם נדרש לדעת את הבורא בכל הדרכים. בכל פעולה שאדם עושה (אכלה, שתייה, שיחה, עבודה וכו') הוא יכול להגיע לדבקות.

האכילה היא לא רק צורך גופני אלא גם מטרה דתית, להדבק אל ה', ע"י המחשבה שה' הוא שנתן את האוכל, ע"י הנטילה והברכה לפני ואחרי האוכל. פעולות אלה מזככות את נפש האדם.

גם בשיחת חולין יחשוב האדם על דבקות. מי נתן לו את חוש השמיעה? השמיעה היא מהנשמה שהיא "חלק אלוה ממעל".

עבודת ה' בגשמיות היא דרך חשובה בחסידות כי בכל רגע בחיי החסיד הוא יכול להגיע לדבקות ע"י אכילה, שיחה, עבודה וכד'.

עבודת ה' ביצר הרע:

גם ביצר הרע אפשר לעבוד את ה' ולדבוק בו. לפי החסידות בכל דבר יש ניצוצות קדושים, "מלא כל הארץ כבודו". גם בדברים שליליים יש קדושה.

שאלה: איך אפשר להפוך את תאוות החטא מרגש שלילי למעשה חיובי?

תשובה: ישנן שלוש טכניקות (שיטות) לשם כך:

שיטה א'-

אם אדם חומד כלי נאה "יחשוב מנין בא לכלי זה הנוי והצורה...והוא גם כן חלק אלוקי ממעל". (החומר שהכלי עשוי ממנו הוא טפל לצורתו הנאה של הכלי). אדם צריך לחשוב על עבודת הקב"ה "וזה טוב לבטל ההרהור" (לחמוד, לגנוב את החפץ). אפשר לנצל את יצר הרע להכיר את גדולת ה' בעולם.

שיטה ב'-

"כשהאדם הולך לעבור עבירה...ואחר כך מפני כבודו יתברך...הולך בדרכי ה'". אדם צריך לדעת שע"י יצר הרע הוא יכול לשפר עבודת ה'. אדם המדכא יצרו הרע גדול יותר מאדם שאינו נאבק כלל ביצר ועושה רק טוב.

האדם צריך לדעת שהיצר רק בא לנסותו ולכן עליו להתגבר עליו ואם החסיד ישתמש ביצר הרע בדרך נכונה, הוא "חושף את האלוה שבו".

משל: מלך שולח את השר שלו "להמריד" את האזרחים. למעשה המלך רצה רק לבחון את נתיניו. כך גם ה', ע"י יצר הרע הוא בוחן עד כמה האדם נאמן לו. ר' יעקב מפולנאה: השטן ויצר הרע נראים רעים אבל מגמתם להגדיל את עבודת האל.

שיטה ג'-

"צריך האדם לעבוד ה' יתברך בהתלהבות הנמשך מיצר הרע" (בהתלהבות ובכוחות המצויים ביצר הרע). על האדם לנצל את כל ההתלהבות שלו לעשיית רע כדי לעשות דבר רוחני, חיובי (שממנו קשה יותר להתלהב). בד"כ יצר הרע נעורר באדם התלהבות. "יצר הרע- לשם שמים נתכוון"- כדי שהאדם ינצל את האנרגיה שיש לו לעשות רע, על מנת לעשות את הטוב.

שים לב!!!

רוב הוגי הדעות של החסידות טענו שעבודת ה' ביצר הרע זו דרך מסוכנת. יצר הרע עליו להפליל אנשים ולגרום להם לחטוא, לכם מלכתחילה יש לעבוד את ה' בדרכים המקובלות (תחום הקודש). אבל אם באדם נתפס יצר הרע, עליו לנצל אותו כדי להגיע לדבקות בה'.

לפי החסידות רק צדיקים גדולים יכולים לעבוד את ה' ע"י "התמודדות יזומה ופעילה ביצר הרע", אבל לא אנשים פשוטים. "שבוודאי אסור לו לאדם להביא את עצמו לידי ניסיון להכניס את עצמו במחשבה זרה (חטא)"

סיבה נוספת להתנגדות לעבודת ה' ביצר הרע היא העובדה שמתנגדי החסידות ביקרו את החסידות בצורה קשה בנושא זה והשוו אותם לשבתאים ולפרנקיסטים.

היחס לצער והסבל בחסידות

גם הסבל והייסורים הבאים על האדם הם אלוקיים ואדם היורד לסוף שורשם הוא למעשה מבטל אותם. "בכל מיני ייסורים וצער שבעולם נמצאים ניצוצי קודש, אלא שהם נסתרים" - ר' נתן בלוך.

על האדם לחשוב על הקב"ה העומד מאחורי הייסורים. אולי יש מטרה בעונש? אולי יש כאן ניסיון? ע"י מחשבות מסוג זה יגיע האדם להכרה מלאה בקב"ה וגם יקל מסבלו.

אהבת הזולת בחסידות- השפעת הרעיון של "מלוא כל הארץ כבודו" על היחסים החברתיים

א.תחום אהבת הזולת

אהבת הזולת היא חלק מעבודת ה'. בכל אדם "חלק אלוה" - הנשמה, ולכן צריך לאהוב כל אדם כולל רשע.

"גם כשרואה אתה באיזה אדם, דבר מכוער...תן לב שגם שם שורה שמו יתברך..."
אם את הרשע יש לאהוב, קל וחומר שיש לאהוב את האיש הטוב.

ב.הגישה השוויונית

החסידות דרשה לאהוב את הזולת בלי קשר למעמדו הכלכלי והחברתי או לבקיאותו בגמרא.

השכינה שורה בין שני יהודים רק כאשר שניהם שווים. זוהי הגישה השוויונית .

שאלה: מה דורשת החסידות מן האדם כדי שיוכל לאהוב את הבריות וליצור שוויוניות?

תשובה:

1. ברמה האישית- להיות עניו, צנוע ולבטל את ה"אני". יש לבטל החשבה עצמית "שהאדם ישים עצמו לאין ולאפס".
2. ברמה החברתית- לבטל כל חשיבות של מעמד חברתי, כלכלי או מידת הלמדנות. כולם שווים- תלמיד חכם ואיש פשוט, עשיר ועני. בכולם נמצא חלק אלוה במידה שווה (החסידות הסתייגה מצבירת עושר כי זה יוצר מחיצה בין בני האדם).

ג.תחום קבלת האדם הפשוט

אין הבדל בין החכם לאיש הפשוט. לפעמים האיש הפשוט יכול לעשות דברים שהחכם לא מסוגל לעשותם.

החסידות יצאה נגד ההנחה שהאיש הפשוט אינו מקיים את המצוות כהלכה. היא גם הסתייגה מן "המוכיחים" שהסתובבו בקהילות וגינו את האנשים הפשוטים שלא למדו תורה.

לפי החסידות גם אנשים פשוטים יכולים להגיע לדרגה רוחנית גבוהה. בפשוטים יש "אמונה כנה" ו"להט דתי", מידות שלא תמיד נמצאות אצל למדנים.

שאלה: מה חידשה החסידות בתחום החברה בהשוואה למצב שהיה קיים בקהילות?

תשובה: החסידות דאגה לביטול מעמדות ושוויון בן החברים ושלא יהיה ניכור בין המנהיגים לבין פשוטי העם. החסידות הדגישה את אהבת הזולת כמצווה דתית ולימדה זכות על הפשוטים.

שאלה: מדוע החסידות לימדה זכות על הפשוטים ויצאה נגד "המוכיחים"?

תשובה: כי התוכחה והביקורת מעוררים את מידת הדין והוענש, ואילו לימוד זכות מעורר את מידת הרחמים.

ד.רעיון השמחה

"מצווה גדולה להיות בשמחה".

האדם צריך להיות בשמחה תמיד "שהשכינה אצלו שומרת אותו".

עבודת אלוהים בשמחה היא מן הרעיונות שהשפיעו רבות על צביונה החיצון של החסידות, וספרותה גדושה הוראות בכיוון זה. רבים ממתארי החסידות אך קבעו רעיון זה כחידושה של החסידות וכאחד הקווים המאפיינים אותה ביותר. [...] היסוד הרעיוני לתורת השמחה בחסידות היא הקביעה, שהעצבות היא מכוחות הרע, ושהשמחה מסמנת את התגברות האדם על פיתויי הרע. מצב העצבות ומצב השקיעה בחטא קשורים זה בזה, והיצר הרע מנסה להביא עצבות על האדם ברגשי צער על חטא קל שחטא. החסידות הורתה לאדם להתעלם מעצבות זו ולהתעורר לעבודת ה' בשמחה, שחשיבותה מרובה מן הצער שבחרטה על העבירה. מכאן נפתח פתח לזילזול בדיקדוקי מצוות כדי לשמור על שמחת הלב.

שתי פנים לשמחה החסידית: האחת – כמקור וכמניע לעבודת ה', השניה – כמצב נפש בשעת העבודה עצמה; המשמעות העיקרית ברוב כתבי החסידות היא השניה, מבחינה זו השמחה משתלבת בדביקות.

אחת התוצאות החשובות של הפלגת החסידות במעלת השמחה היא פיתוח דרכי עבודת-ה' באמצעות הניגון והריקוד, שחדרו לתוך חיי הדת של המוני העם ושינו את הליכותיהם.

הדרכים של החסידות לעודד את השמחה

1. התכנסויות משותפות של חסידים לסעודות, שירה ושתיית יין.
 2. עידוד "השמחה הגשמית". אם אדם מספק את צרכיו הגופניים- אוכל, שותה וכד' אז גופו "שמח" וישנה אפשרות גם לנשמה לשמוח.
- משל: בן מלך נמצא בעיר רחוקה וקיבל מכתב מאביו. הוא שמח מאוד מקבלת המכתב אך חשש לשמוח בפומבי פן אנשי הכפר ילעגו לי. מה עשה? קנה להם יין והם שתו ושמחו, ואז הוא עצמו יכול היה לשמוח.
- הנמשל: כך גם נשמת האדם. היא אינה יכולה לשמוח אלא אם כן הגוף "שמח". הנשמה נמצאת בגלות בתוך הגוף "וכשהגוף שמח" בשמחת הגוף אז יש לנשמה פנאי לשמוח בשמחת דבקות המלך הקב"ה (ר' עקב יוסף מפולנאה).

שאלות פרק ד

- 1) איזה רעיון לומדים בחסידות מהפסוק : "מלוא כל הארץ כבודו" ומהרעיון בקבלה - "לית אתר פנוי מיניה"?
- 2) מה ההבדלים בין הרעיון בקבלה ובחסידות שה' נמצא בכל מקום ובכל דבר בעולם?
- 3) לפי המשל והנמשל מה חידש רשב"י ומה חידש הבעל שם טוב?
- 4) הסבר מהי דבקות בה' ? מהיכן לומדים את המצווה לדבקות בה' ? , כיצד לפי הרמב"ן מקיימים את מצוות הדבקות בה' ?
- 5) הסבר מהם השלבים שהאדם צריך לעבור על מנת להדבק בה' ? פרט.
- 6) מה ההבדל בין החסידות לבין עבודת ה' המסורתית בעניין התפילה, לימוד התורה וקיום המצוות?
- 7) כיצד האדם הפשוט יכול להגיע לדבקות בה' בתחום הקודש, והרי אין לו יכולת להגיע לדרגה רוחנית גבוהה?
- 8) מהי עבודת ה' בגשמיות לפי החסידות? ומה החידוש ברעיון זה?
- 9) א) הסבר את שלוש השיטות לעבודת ה' על ידי היצר הרע?
ב) האם עבודת ה' על ידי היצר היא המלצה לכל אדם או רק לצדיקים הגדולים? נמק.
- 10) א) מה דורשת החסידות מן האדם כדי שיוכל לאהוב את הבריות וליצור שוויוניות?
ב) מה חידשה החסידות בתחום החברה בהשוואה למצב שהיה קיים בקהילות?
- 11) א) צפה בסרטון וענה, מדוע לפי החסידות על האדם להיות בשמחה תמיד?
ב) באלו דרכים פעלו בחסידות להביא את האדם לעבודת ה' בשמחה?

פרק ה' - תורת הצדיק
ההנחה הרעיונית עליה צומח הצדיק

מדוע היה צורך בצדיק?

את מושג "הצדיק" נטלה החסידות מן המוכן הן בספרות הקבלה והן במסורת העממית, אבל הכניסה בו תוכן חדש. שם פירושו – אדם המקושר באופן מיוחד עם אלוהים, ולפיכך לא רק מסתריו גלויים לפניו, אלא גם פועל הוא בדברו. וכאן, נוסף לכל זה, האיש המנהיג את העדה בשם אלוהים, המתווך בין אלוהים ובין העדה.

החסידות שאפה שלא רק המנהיגות תגיע לדרגה גבוהה של דבקות אלא גם האנשים הפשוטים. החסידות הייתה מודעת לכך שהאדם הפשוט, טרוד בענייני היום ויום ולכן קשה לו להגיע לדבקות.

מה היה הפתרון? להגיע לדבקות באמצעות הצדיק.

לצדיק יש שתי סגולות חשובות: 1. הוא יכול לחשוף את האלוקי במציאות.
2. הדבקות שלו מתמדת.

לצדיק יש דרגה רוחנית גבוהה ולכן הוא יכול להדבק באופן ישיר עם הקב"ה. שאר העם יוכלו להדבק בו וכך להתקשר לקב"ה.

"את ה' אלוקיך תירא, אותו תעבוד ובו תדבק" (דברים ו' 20)

שואלת הגמרא "וכי אפשר לדבוק בשכינה?"

התשובה: לא, כי ה' הוא "אש אוכלת", אלא "הדבק בתלמידי חכמים" - אלו הצדיקים.
"והצדיק משמש ממוצע בין הבורא ובין עולם ומלואו".

תפקידי הצדיק: 1. סיוע לאנשים להגיע לדבקות
2. סיוע לחוטא
3. הבאת שפע לעולם

1. סיוע לאנשים להגיע לדבקות

כאמור, הצדיק נמצא בדרגה רוחנית גבוהה, שאר העם יוכלו להדבק בצדיק וע"י כך יתקשרו גם הם לאל. לשם כך יש צורך ביצירת יחס של "אמפתיה" (יכולת להזדהות עם המחשבות והחוויות של הזולת).

הצדיק מרגיש את מחשבות האדם ומעלה אותו לדרגה גבוהה יותר. לצדיק ולבני דורו יש "שורש אחד". אם כן, הצדיק יכול בתפילתו להעלות את חסידיו לאחר שקודם הוא עצמו נדבק לה'. החסידות מתבססת על הקבלה ברעיון שעם ישראל מורכב מאותה נשמה, ומשום שלצדיק ולחסיד יש שורש נשמה אחד, הרי הם יכולים לחלוק זה עם זה חוויות ורגשות.

2. סיוע לחוטא

סיוע זה מבוסס על הרעיון של "אמפתיה". יש לצדיק ולחסיד קשר נפשי חזק. הצדיק מרגיש את החשק של החסיד לעשות עבירה והוא מצילו. הצדיק צריך לחדור ולהבין את מחשבתו של האדם הפשוט. הוא צריך לדעת מאיזה חלק שבנפש באה מחשבתו הרעה של החסיד. אז הוא מתקשר לאותה מידה רעה, והופך את המחשבה הרעה של האדם לעבור עבירה, לכוח מניע חיובי למצווה. מה הסכנה לצדיק בפעולה זו? "רק כשמדבק הצדיק במחשבתו של אותו רשע, צריך להיזהר שלא ידבק במחשבתו ממש, דאם כן, אפשר שיכול זה הצדיק לעבור אותו העבירה קודם שיעבור אותו רשע, רק כשידבק במחשבתו... בדקות כמו שערה..."

במקור זה יש אזהרה לצדיק, כי הדבקות במידות האדם החוטא צריכה להיות דקה ביותר, כיוון שדבקות חזקה יותר, עלולה לגרום לתהליך הפוך - לירידתו של הצדיק. עד כאן עסקנו ביוזמתו של הצדיק לרדת כדי להעלות את החוטא, אך לפעמים הצדיק יורד בעל כורחו בגלל חטאי העם. "שהפגם של אנשי דורו מגיע קצת לראשי הדור". בגלל "הקשר הנשמתי" ביניהם עולות גם בצדיק מחשבות חטא. יש לכך תכלית אלוקית והיא:

1. להעלות את עצמו למצב של דבקות טובה יותר.
2. להעלות גם את בני דורו למצב של דבקות. "לכך נזדמן לו שוגג זה כדי להתחבר עימם ולהעלותם".

דוגמה להשפעת בני הדור על הצדיק - כמו בסיפור "מי מריבה" כאשר משה חטא בהכותו על הסלע. מדוע חטא? בגלל המצב הרוחני הירוד של העם באותו זמן. זה מצב שבו הצדיק "יורד" בעל כורחו בגלל חטאי הדור.

ראינו בעניין זה שיש שתי ירידות של הצדיק - האחת מיוזמתו והשנייה בעל כורחו. לפי החסידות, הירידה של הצדיק אל העם הפשוט היא "ירידה לצורך עלייה".

3. הבאת שפע לעולם

בשני התפקידים הקודמים של הצדיק, ראינו שהוא פועל "מלמטה למעלה". ז"א מעלה את חסידיו לדרגה של דבקות (למעלה). תפקיד חשוב של הצדיק הוא גם תיווך בכיוון ההפוך "מלמעלה למטה". לתת לחסידים את השפע האלוקי.

הצדיק דואג לבני דורו ומעביר אליהם שלוש ברכות- ברכת הבנים, הבריאות ואריכות ימים וברכת פרנסה.

בתלמוד: "יצאה בת קול: כל העולם ניזון בשביל חנינא בני." כל העולם מתברך בזכות הצדיק. לפי הבעש"ט, הצדיק עושה שביל וצינור להעברת השפע האלוקי. לפי ר' יעקב מפולנאה, הצדיק הוא עצמו הצינור.

הקשר בין הצדיק לחסידים

החסיד והצדיק התראו בדרך כלל רק לעיתים רחוקות, מפני שהחסיד היה טרוד בענייני פרנסה. לחסיד הייתה "אמונה בצדיק". הוא ידע שהצדיק מגלה כל העת את העולם האלוקי. הוא מזדהה עם הצדיק ומשתתף אתו באופן עקרוני עם עשייה זו של הצדיק אפילו מרחוק.

החסיד נדבק לצדיק אפילו מרחוק. כמובן שהייתה חשיבות לביקור החסיד אצל הצדיק, לחידוש הקשר.

ר' אברהם מקאליסק טען שמספיק ביקור אחד בשנה או בשנתיים. ר' מנחם מוויטבסק טען שחסידיו ברוסיה יכולים לדבוק בו למרות שהוא נסע לגור בא", שהרי הוא עצמו דבק בקב"ה ולכן הדבקות שלהם בו כמוה כדבקות בקב"ה.

הקשר בין הצדיק לחסיד כקשר אורגני

משל א: הצדיק והחסיד הם כמו גוף אחד "כי כל העולם (החברה היהודית) בכלל, נקרא פרצוף (תבנית) אחד. הצדיקים (המנהיגים) משולים לאיברים הרוחניים - ראש, עיניים ולב. פשוטי העם משולים לאיברים הגשמיים- ידיים ורגליים.

משל ב: הצדיק והחסיד הם כמו "סולם" אחד. "כי העולם נקרא "סולם", שהמוני עם- "מוצב ארצה", שנקראים "רגלי העולם", ות"ח הם הראש. וזהו שכתוב "וראשו מגיע השמימה".

ברור, שהראש לא היה יכול להגיע למעלה ללא הרגליים שבאדמה, ולכן גם כאן (כמו בגוף האדם) הדגש הוא על השותפות השלמה שבין המנהיגים לעם.

משל ג: "ויחן שם ישראל" - המדרש אומר: שחזר בתשובה, כאיש אחד בלב אחד. ואז "ומשה עלה אל האלוקים". רק כאשר בני הדור חזקים באמונתם, הצדיק יכול לעלות למעלה בדבקותו. גם פה אנו רואים את הקשר בין הצדיק לחסיד.

לאור הדברים הנ"ל רואים שיש קשר חזק בין הצדיק לחסיד. למרות שהצדיק נבדל מהחסיד ברמה ובמעמד, הרי הוא קשור בקשר אורגני עם החסיד. לצדיק יש קשר חזק עם החסיד וגם אחריות גדולה כלפיו. לכן הצדיק אחראי למצבו הרוחני של העם. הכול תלוי בו. הצדיק אינו מסתתר בעולמה של התורה, אלא קשור לבני עדתו ויורד אליהם - זהו תפקידו.

אם הדור ירוד, אות היא כי מנהיגו אינו יודע לנהל את הדור כראוי, וכן להיפך. החסידות מתחה ביקורת על המנהיגות הרוחנית שהייתה קיימת עד אז (פרק ב'). דמות הצדיק החסידי נוצרה על רקע זה. "כי כל אדם נברא לתקן דבר בעולם, ויש אדם שיושב... בחדרי חדרים ולומד שם תמיד, ואינו יוצא לחוץ לדבר עם שום בן אדם, ובעבור זה, רשע יקרא".

תורת ההנהגה על פי החסידות

הטיפוס האידיאלי של צדיק

האם כמו אברהם אבינו או נח?

נח: מייצג את דמות הרב המסורתי. מתבודד, לומד לעצמו ואינו משתדל להתקרב לפשוטי העם. מציל רק את משפחתו. היו גם צדיקים חסידים כאלה.

אברהם: הדמות האידיאלית של הצדיק החסידי. הוא קשור לבני דורו, דואג לסדום, מכניס אורחים, עוסק בגיור. נודד הרבה להפצת האמונה באלוקים. אברהם צדיק המוכן להתקשר אל בני עמו.

הסכנה בפעילות הצדיק

ע"י הקשר שלו עם האנשים הפשוטים, יכולתו להגיע לדבקות בהתמדה נמצאת בסכנה. סכנה זו הביאה מקצת מהוגי הדעות בחסידות לחשוב שדמות צדיק כזה היא אולי לא האידיאלית ביותר.

ר' אלימלך מליז'נסקי: "ויש צדיק קדוש וטהור שהוא דואג ומיצר תמיד על צרות ישראל..." לדעתו, עדיף צדיק כזה. ואם הצדיק ייפגע במקצת, הרי שזה הקרבן שהוא משלם עבור דאגתו לחסידיו.

לאור הנכתב לעיל גישה אחת טוענת שעדיפה הדמות של אברהם.

גישה שנייה טוענת שרצוי שלכל צדיק יהיו קצת מתכונות אברהם וקצת מתכונות נח.

לפי הגישה השלישית: "שהעולם צריך תמיד לב' (לשני) מיני צדיקים". אחד שיחשוב כל הזמן על דבקות וילמד, והשני ידאג לצרכי העולם הזה- פרנסה, בריאות החסידים וכד'.

ההבדל בין הצדיק לרב:

הרב בד"כ פירש עבור האדם את התורה וההלכה, הדריך אותו בקיום מצוות. בסופו של דבר האדם לומד תורה והלכה, ומקיים מצוות- כמו הרב. לעומתו, הצדיק, הוא צינור ממש. מכאן שאין החסיד מקיים ומתחבר אל האלוקים בלעדי הצדיק, בלעדי המגע איתו.

כמו כן לרבנים הייתה האפשרות להסתגר בבתייהם בעת משבר, להתנתק מקהילתם. לצדיקים אין אפשרות משום שהם צינור מחבר בין האלוקים לעם לכן הם אינם יכולים להתקפל ולברוח פתאום אל אוהלה של תורה. הצדיק והעם מושפעים זה מזה וזה לזה- לטוב ולרע. אצל הצדיקים ידוע שמעלתם היא לא משהו פרטי שלהם אלא משהו שניתן להם על מנת להעלות את כל העדה. הרבנים סיגלו לעצמם את תורתיהם, לדוגמא את הפלפול התלמודי- ולעיתים הסתגרו ב"מגדל השן" והיו רחוקים מהעם

רב הקהילה	הצדיק	
בקי בהלכה, למדן, בקיאות בתורה, תכונות אינטלקטואליות, ירא שמיים בהיבט ההלכתי.	בעל תכונות של כריזמה דתית שנבעה מכוחות עליונים, מיכולת לצאת מהגשמיות ולהגיע לדבקות, בעל יכולת להשפיע שפע על חסידיו: בניי, חיי, מזוני.	מקור הסמכות ותכונות המנהיג
קשר כפוי שנקבע ע"י מקום המגורים ומינוי של הפרנסים. הרב מספק בעיקר מידע לחברי הקהילה.	קשר רגשי, עמוק, של אותה נשמה, חיבור אורגני, אהבה, דאגה, אמפתייה. הקשר נקבע ע"י החסיד מרצונו החופשי.	סוג הקשר עם חברי העדה או הקהילה
הרב מספק את המידע אך את קיום ההלכה עצמה חייב כל אדם לעשות בעצמו. אין מעורבות של הרב כאן מלבד מעורבות חיצונית.	הצדיק – מתווך בין החסיד לבין האל, הוא מחויב להביא את החסיד לדבקות, הוא הצינור להעברת השפע בעולם. הוא אינו יכול להסתגר בדי' אמותיו ולהסתפק בדרגה הרוחנית שאליה הגיע.	תפקיד המנהיג בעבודת האל של המאמין
קהילות גיאוגרפיות	קהילות על- גיאוגרפיות	אזור ההשפעה

שאלות פרק ה

- 1) למה שאפה החסידות , מה היה הקושי בהגשמת השאיפות ומה הפתרון?
- 2) מהן התכונות המיוחדות הקיימות בצדיק המאפשרות לו למלא את תפקידו?
- 3) א) מדוע לפי הגמרא האדם הפשוט לא יכול לדבוק בה?
 ב) כיצד ידבק האדם הפשוט בה?
- 4) א) כיצד יתכן שאדם אחד (הצדיק) יכול לסייע לנשמה של אדם אחר (האדם הפשוט) הרי לכאורה מדובר בשתי נשמות נפרדות?
 ב) על מנת שהצדיק יצליח לעלות את נשמת האדם הפשוט ולסייע לו לדבוק בה', על הצדיק להרגיש אמפתיה כלפיו. מהי אמפתיה?
- 5) א) כיצד הצדיק יכול לסייע לאדם החוטא? פרט.
 ב) מה הסכנה לצדיק בזמן שהוא מסייע לחוטא?
 ג) האם יתכן שהצדיק יחטא? אם כן מה התועלת שיכולה לבוא מחטא של הצדיק?
 ד) מה גרם לחטא של משה " במי המריבה"?
- 6) איזה שפע בא לעולם בזכות הצדיק?
- 7) לצדיק תפקיד לחבר בין האדם לה' "מלמטה למעלה" ומלמעלה למטה" , כיצד ממלא הצדיק תפקיד זה?
- 8) א) מדוע הצדיק והחסיד לא היו נפגשים לעיתים קרובות?
 ב) איזה חשיבות יש במפגש בין הצדיק לחסיד פעם או פעמיים בשנה?
- 9) א) מדוע במשל א שמסביר את הקשר בין החסיד לצדיק, החסיד מוצג כידיים ורגליים והצדיק כראש עיניים ולב?
 ב) מה ההבדל בין משל א', למשל ב', בנחיצות שיש לצדיק בחסיד?
- 10) מדוע לפי החסידות צדיק שרק לומד תורה בחדר ואינו יוצא לפגוש את העם נקרא רשע?
- 11) במה דומים נח ואברהם ובמי הם שונים? מי מבין שניהם מבטא בדרכו את תפיסת העולם של החסידות?
- 12) מה ההבדל בין תפקיד הרב לבין תפקיד הצדיק?

פרק ו - ההתנגדות לחסידות

המאבק בין החסידים ובין המתנגדים

ישנם שני שלבים למאבק. שלב א' קצר ופחות חריף. שלב ב' ארוך יותר והמאבק קשה בין הצדדים.

שלב א' - תקופת הבעש"ט עד פסח 1772 - תקל"ב

בשלב זה ההתנגדות לא מאורגנת ומתבטאת בהטחת דברי ביקורת ולעג כנגד מנהגי החסידות. ההתנגדות מתונה.

דוגמאות . 1. נגד ר' נחמן מקוסוב הוטחו דברי ביקורת על שהתפלל "נוסח ספרד".
2. ר' יעקב יוסף מפולנאה הודח ממשרת רב לאחר הצטרפותו לחסידות.

שלב ב' - בשלב זה ההתנגדות מאורגנת וחריפה. ישנם ארבעה גלי התנגדות.

הפולמוס (הויכוח) של שנת תקל"ב 1772.

זוהי תקופת המגיד ממזריטש.

החסידות החלה להתפשט לאזורים כמו רייסן וליטא (ולא רק פודוליה ווהלין). בליטא היה מרכז גדול של חכמים ובראשם היה הגר"א - הגאון מוילנה - הגאון ר' אליהו מוילנא.

המתנגדים חששו שהתפשטות החסידות תגרום לביטול תורה והדגשת החוויה, הדבקות והרגש בתפילה ובעבודת ה' בכלל.

ב- 1772 מתחילה ההתנגדות המאורגנת של הממסד (הקהילה) ושל אישי ציבור כמו הגר"א (הוא לא היה שייך לממסד הרבני).

הגר"א כעס לא רק בגלל רעיונות החסידים אלא גם בגלל פעולותיהם. הוא חשב שהם מבזים תלמידי חכמים.

בפסח תקל"ב הועמדו לדין שני רבנים חסידים. נגזר, שהכתבים שלהם יישרפו, שהם יצטרכו להתוודות וגזר הדין יישלח לקהילות אחרות.

אחרי פסח, הגר"א הוציא איגרת לקהילות אחרות. תוכן האיגרת: להחרים את החסידים בכל מקום. הסיבות:

- א. מתארגנים בנפרד - עושים חבורות.
- ב. תפילה בנוסח שונה.
- ג. ביטול תלמוד תורה.
- ד. הנהגת מנהגים משונים (התהפכות בעת תפילה).
- ה. תפילה קולנית.
- ו. אי הבעת צער בזמן שעוברים עבירה.

גם קהילת לשנוב, הוציאה תקנות דומות נגד החסידים. נאסר על החסידים להתפלל בנפרד ולהתבדל. תגובת החסידים - לא משיבים מלחמה. אבל קונים את החוברת "זמיר עריצים וחרבות צורים" (בה פורסמו מאמרים נגדם) ושרפו אותה. היו חסידים שברחו מעירם (ר' מנדל מויטבסק).

דרכי מאבק בשלב השני:

החסידים מתחילים לענות למתנגדים ומפרסמים את "תולדות יעקוב" [וספרים נוספים] בהם הם מבקרים את דרכי פעילות של הרבנים המסורתיים הרבנים נבהלים מביקורת זו ולכאן קיבלו שתי החלטות בכינוס:

- א. להכריז חרם על החסידים בקהילתם
- ב. לשלוח נציגים לקהילות אחרות שיעשו כמותם.

תוצאות- החסידים גורשו ממקום מגוריהם פרנסתם קופחה שידוכים ואירוסין הופרו

החסידים בתגובה- שלחו שליחים שיצרפו מאמינים מגבירים את התעלומה נגד

הרבנים ומפריחים טענות של המתנגדים ר' שניאור מלאדי אמר שלא נתנו לחסידים הזדמנות להציג את עמדתם ולהגן על עצמם וזה סותר את רוח ההלכה החסידים לא נבהלים מהמתקפה ואף עונים לה.

דרכי מאבק בשלב השלישי:

השלטון מעורב במאבק בין חסידים למתנגדים הגר"א התמיד במאבקו בחסידות, ואף כשנה לפני מותו פרסם איגרת ובה הודיע כי אינו חוזר בו מהתנגדותו לחסידות. המאבק בין החסידים למתנגדים הגיע לשיא עם מותו של הגר"א בחג הסוכות של שנת 1797 המתנגדים טענו כי בשעה שמרבית יהודי וילנה התאבלו על מות הגר"א, החסידים המשיכו בשמחת החג ובהוללות מבלי להתחשב במות הרב. לדבריהם, החסידים אף הגבירו את השמחה בשל מות הגר"א, ולכן החל גל נוסף של רדיפות החסידים על ידי המתנגדים.

בהשפעת אירועים אלו, ב-1798 החליטו החסידים לפנות אל השלטונות. הם טענו לפניהם כי מנהיגי הקהילה פוגעים בהם וכי הם מעלימים מסים. בתגובה הלשינו המתנגדים לשלטונות על רבי שניאור זלמן מלאדי -המנהיג של חסידי רוסיה הלבנה. הם מסרו לשלטונות כי רבי שניאור שולח כספים אל מחוץ לגבולות המדינה, לתורכיה - הכוונה הייתה לכספים שנשלחו לחסידים שישבו בארץ ישראל, שהייתה בשלטון תורכיה. בגלל הלשנות אלו נאסר רבי שניאור זלמן פעמיים (ב-1798 וב-1800) ושחרר לאחר חקירה.

עד היום החסידים חוגגים בי"ט בכסלו את יום שחרורו מן הכלא. רבי שניאור זלמן מלאדי - (1745-1813) מייסד תנועת חב"ד (חכמה בינה דעת) בחסידות.

סיבות להתמתנות המאבק:

1. מות הגר"א
2. עובדה שהממשיך שלו ר חיים מולוז'ין היה הרבה יותר מתון מהגר"א
3. ב-1804 השלטונות הרוסים ולאחר הפולנים מכירים בחסידות כקהילה בפני עצמה שאסור להחרים ולנדות

ר חיים מולוז'ין ממשיך את הגר"א ומבין שצריך לעושת שינויים בישיבות

ישיבה מסורתית -קשורה לקהילה מסוימת ותלויה בה כלכלית קטנה בהקיפה אין לה לימוד תורה מתמיד קשורה לרב הקהילה וסמכות למדנית, למידה בשיטת הפלפול

ישיבת ולוז'ין- ישיבה על קהילתית עצמאית וממומנת מתרומות כל התלמידים נבחרו הם איכותיים, והגית בו יומם וליל לימוד ביום ובלילה קשורה לראש הישיבה לא הרבה. מעין מנהיג רוחני תשובה לצדיק כריזמטי קשור לתלמידו בלימוד ובחיי היומיום לא רק פלפול אלא גם הבהרות סוגיות שונות

הישיבה החדשה מעלה את ערך הלימוד בגאולה אישית וברמת הפרט לימוד תורה כדרך חיים וכדבר עיקרי

יסוד ישיבת וולוז'ין - 1803 - ביטוי מוסדי לערך לימוד תורה

ר' חיים לא הסתפק ברעיונות על לימוד התורה. הוא גם הקים מוסד אשר אפשר את הגשמת האידיאל הדתי של לימוד תורה. המוסד הוא "הישיבה העל קהילתית". הוא הקים את ישיבת וולוז'ין שהיא דגם חדש של ישיבה. במה היא שונה מהישיבות הקודמות?

הישיבה הקודמת הייתה שייכת לקהילה, שמימנה אותה. הקהילה מינתה את רב הישיבה והתערבה בעניינים שונים של הישיבה. הישיבה החדשה הייתה על קהילתית. התמיכה בישיבה באה מערים וכפרים שונים. התלמידים אמנם המשיכו לאכול אצל יהודים בקהילה אך הפעם הם שילמו למשפחות המארחות מכסף שקיבלו מהישיבה. התלמידים הקדישו עצמם אך ורק ללימוד. הישיבה הייתה פתוחה כל שעות היממה. התוצאה - תלמידים עליונים. מעמד ראש הישיבה התחזק והישיבה הייתה עצמאית. עלה ערך לימוד התורה.

השוואה בין החסידות למתנגדים

<u>ציון הדפוסים</u>	<u>לפי החסידות</u>	<u>לפי המתנגדים</u>
1. רעיון הדבקות	הדבקות תושג באמצעות מציאת החלק האלוקי בכל דבר. בתפילה ובתורה - חשיפת המידות האלוקיות שמאחורי האותיות. חשיפת הניצוץ האלוקי בכל דבר ע"פ הפסוק "מלוא כל הארץ כבודו".	הדבקות תושג אך ורק ע"י לימוד תורה, כי השכינה שורה על מי שלומד תורה.
2. הורדת השפע האלוקי	נעשה ע"י הצדיק מכוח דבקותו וקרבתו לעולמות העליונים.	באמצעות לימוד תורה.
3. הגאולה האישית	ע"י גאולת הנשמה משעבוד ליצרים ולגשמיות.	באמצעות לימוד תורה. לימוד מביא לדבקות באל. ודבקות מביאה לגאולה.
4. המנהיג הכריזמטי	הצדיק מכוח דבקותו.	הרב, מכוח ידיעתו בתורה וההלכה ברמה מובהקת.
5. ארגון על קהילתי	חצר הרבי והעדה החסידית היו על קהילתיים.	ישיבת וולוז'ין והישיבות הדומות לה שנתמכו ע"י תרומות מכל הקהילות.

שאלות פרק ו

- (1) כיצד באה לידי ביטוי הדבקות בה' לפי החסידות ולפי המתנגדים?
- (2) כיצד יורד השפעה האלוקי לפי החסידות ולפי המתנגדים?
- (3) כיצד נגאל האדם הפרטי לפי החסידות ולפי המתנגדים?
- (4) מיהו המנהיג הרוחני לפי החסידות ולפי המתנגדים?
- (5) סביב מה מאורגנת הקהילה לפי החסידות ולפי המתנגדים?
- (6) מדוע היתה התנגדות לתנועת החסידות מצד הגר"א?
- (7) כיצד הגיבו החסידים להתנגדות? בשלב הראשון ובשלב השני?
- (8) כיצד ניצלו המתנגדים את השילטון למאבק כנגד החסידים?
- (9) מדוע התמתנה ההתנגדות לחסידות?